

راهبرد انرژی روسیه : ضرورت همکاری با اوپک

سید مهدی مرادی^۱

فرشته بهرامی پور^۲

در عرصه بین‌الملل تسلط و کنترل بر منابع انرژی مؤلفه عمده قدرت محسوب می‌شود. روسیه به عنوان یکی از بازیگران اصلی بازار انرژی جهانی در حوزه‌های تولید، صادرات و ترانزیت، دارای نقش موثری است. با نگاهی به راهبرد انرژی روسیه برای سال ۲۰۳۵ و در نظر داشتن تحولات بازار انرژی، ثبات بازار و حفظ بالاترین قیمت نفت از اولویت‌های سیاست خارجی این کشور محسوب می‌شود. به نظر می‌رسد، فدراسیون روسیه به دنبال آن است تا از انرژی به عنوان ابزاری سیاسی برای بازسازی قدرت و بازیابی اعتبار بین‌المللی خود بهره برداری نماید. در دیگر سو، اوپک به عنوان مهم‌ترین سازمان بین‌المللی صادرکننده نفت، همواره نقش مهمی در بازار انرژی جهانی داشته، لیکن تحت تاثیر متغیرهای مختلفی از جمله سیاست‌های انرژی کشورهای تولیدکننده غیر عضو بوده است. رقابت یا همکاری؟ درک روسیه از اوپک نسبت به چند سال گذشته متفاوت شده و به جای رقابت بر سر فروش نفت به همکاری در چارچوب سازوکارهای دسته جمعی از جمله کاهش تولید با هدف کنترل قیمت جهانی روی آورده است. از این رو، مقاله حاضر به این پرسش پاسخ می‌دهد که راهبرد انرژی روسیه در قبال اوپک چگونه است و چه تأثیری بر الگوی تعامل خود با اوپک گذارده است؟ در پاسخ به نظر می‌رسد، روسیه با آگاهی از ظرفیت‌های انرژی خود قادر به تأثیرگذاری بر جایگاه اوپک در بازار جهانی انرژی بوده به گونه‌ای که ضرورت همکاری دو بازیگر بیش از پیش آشکار گردیده و الگوی تعامل جدیدی میان دو بازیگر شکل گرفته است. در تحلیل فرضیه حاضر از مضامین مفروضات نظریه بازی‌ها مبتنی بر حاصل جمع غیر صفر بهره برده‌ایم. روش تحقیق در این مقاله، توصیفی-تحلیلی و ابزار گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و فضای مجازی است.

واژگان کلیدی: اوپک، بازار جهانی انرژی، سیاست انرژی روسیه و واقع‌گرایی اقتصادی.

^۱. نویسنده مسئول، استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، رشت، ایران. Email: Meh.moradi@gmail.com

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

Email: F.bahramipoor73@gmail.com

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۰/۲۰ و تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۲/۴

مقدمه

نفت و گاز به عنوان مهم‌ترین منابع انرژی در جهان امروز نقش تعیین کننده‌ای در اقتصاد کشورها ایفا می‌کنند و همین مهم سبب شده تا کشورها به عنوان ابزاری برای نفوذ و گسترش قدرت از آن استفاده کنند. روسیه از جمله کشورهایی است که توانسته، نقش نفت و گاز را به عنوان یک ابزار در سیاست خارجی خویش نهادینه کند (کریمی‌پور و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۵۵). برخورداری از منابع طبیعی از جمله منابع انرژی فسیلی همزمان ابزاری مبتنی بر رقابت و همکاری در عرصه رقابت جهانی محسوب می‌شود. فدراسیون روسیه با درک این واقعیت که قدرت اقتصادی در نظام بین‌الملل ابزاری تعیین کننده است، تلاش می‌کند با در پیش گرفتن الگوی رفتار سیاسی واقع‌گرایانه از انرژی بهره‌برداری حداکثری کند (فرجی‌راد و صالحی دولت‌آبادی، ۱۳۹۶: ۳۴). در چند سال گذشته، اجرای یک رشته برنامه‌های اصلاحات ساختاری به ویژه در حوزه نفت و گاز این کشور را به بازیگری تعیین کننده و تأثیرگذار بر معادلات کنونی انرژی در جهان بدل نموده است. زمینه‌سازی برای جذب گسترده سرمایه خارجی در بخش نفت و گاز، خصوصی سازی و بین المللی کردن این بخش، تلاش شرکت‌های نفتی روسیه برای فعالیت در بازارهای انرژی مناطق مختلف جهان از جمله اروپا، آمریکا، خاورمیانه و آفریقا از جمله این اقدامات است (Gromov, 2014: 2). تکاپوی شرکت‌های بزرگ روسی نظیر لوک اویل^۱ و گازپروم^۲ برای تبدیل شدن به شرکت‌های طراز اول جهان در عرضه نفت و گاز در چارچوب رویکرد نوین اقتصاد سیاسی روسیه به منابع نفت و گاز خود قابل فهم است (Bushuyev, 2014: 415). از طرفی، ناهماهنگی‌های موجود میان اعضای اوپک و وجود تنش‌ها در خاورمیانه سبب جلب توجه مصرف کنندگان بزرگ به منابع نفت روسیه شده است. علاوه بر اروپا و آمریکا، چین و ژاپن نیز برای تأمین بخشی از نیازمندی‌های نفتی خود به روسیه روی آورده‌اند (میرترابی، ۱۳۹۲: ۲۰۲-۲۰۳). همچنین افزایش روزافزون تقاضای انرژی (۹۶٫۹ میلیون بشکه در سال ۲۰۱۷ با رشد ۱٫۵ میلیون بشکه در روز) و نیز عدم کشف جایگزین سوخت‌های فسیلی که از دغدغه‌های عمده کشورهای صنعتی جهان بوده در کنار اهمیت حیاتی نفت و گاز، سبب شده که توانایی کنترل و تاثیرگذاری بر آن به عنوان یکی از عناصر اصلی در سیاست خارجی روسیه تبدیل شود (توکلی هرسینی، ۱۳۹۲: ۳).

1. Luk oil
2. Gasprum

مقایسه آخرین پیش بینی مراجع سه گانه از تقاضای جهانی نفت ۲۰۱۷-۲۰۱۸ (میلیون بشکه)

رشد نسبت به ۲۰۱۷	۲۰۱۸	رشد نسبت به ۲۰۱۶	۲۰۱۷	
۱,۶۶	۹۹,۸۷	۱,۳۱	۹۸,۲	اداره اطلاعات انرژی آمریکا
۱,۳	۹۸,۹	۱,۵	۹۷,۷	آژانس بین المللی انرژی
۱,۵۱	۹۸,۴۵	۱,۵۳	۹۶,۹۴	دبیرخانه اوپک

منبع: بولتن گزارش انرژی، ۲۰۱۸

اوپک نیز هرچند در ابتدا به عنوان یک کارتل و بازیگر قدرتمند و تاثیرگذار در بازار انرژی ظاهر شد و شوک‌های نفتی ۱۹۷۳ و ۱۹۷۹ را به وجود آورد، اما در گذر زمان متغیرهای مختلفی بر عملکرد و جایگاه آن تأثیر گذاشت؛ به گونه‌ای که رویکردهای چندگانه اوپک به بازار انرژی، پیامدهایی برای این سازمان داشت. از جمله این پی‌آمدها شاید ناتوانی و ضعف در اوپک در کنترل قیمت‌ها به‌رقم اعمال سیاست‌های کنترل تولید بوده است. به گونه‌ای که با وجود کاهش تولید قادر به جلوگیری از روند نزولی قیمت‌ها نبوده، چه رسد به توانایی برای افزودن بر قیمت‌های جهانی نفت. نمونه بارز این وضعیت را می‌توان برای سال‌های ۱۹۹۷-۱۹۹۸ و همچنین ۲۰۰۱-۲۰۰۳، ۲۰۰۸-۲۰۰۹ و ۲۰۱۵-۲۰۱۶ می‌توان مشاهده نمود (OPEC Report, Nov, 2017). در این رابطه یکی از مهم‌ترین عوامل تاثیرگذار بر ناتوانی اوپک عدم همکاری غیر اوپک در کاهش تولید بوده است. شرایطی که به طور عمده حکایت از رقابت جدی میان تولیدکنندگان دارد و نه همکاری (Halff, 2017:45). لذا ضرورت همکاری در راستا افزایش منافع در قالب بازی با حاصل جمع غیر صفر بیش از پیش احساس شده و بازیگران حوزه انرژی منافع حداکثری خود را در شرایط متحول جهانی بازتعریف نموده‌اند. از این منظر روسیه و اوپک به عنوان دو بازیگر عمده انرژی تعاملات و تقابلاتی با یکدیگر داشته‌اند که تأثیرات متفاوتی را برای هر یک از آنها به دنبال داشته است. در مقاله حاضر پرسش اصلی این است که راهبرد انرژی روسیه در قبال اوپک چگونه است و چه تأثیری بر الگوی تعامل خود با اوپک گذارده؟ برای پاسخ به این پرسش، فرضیه زیر به سنجش گذاشته می‌شود؛ به نظر می‌رسد، روسیه با آگاهی از ظرفیت‌های انرژی خود قادر به تاثیرگذاری بر جایگاه اوپک در بازار جهانی انرژی بوده، به گونه‌ای که ضرورت همکاری دو بازیگر بیش از پیش آشکار و الگوی تعامل جدیدی میان دو بازیگر شکل گرفته است. در تحلیل این فرضیه از مضامین و مفروضات

نظریه بازی‌ها مبتنی بر بازی با حاصل جمع غیر صفر استفاده شده و روش تحقیق در این مقاله، توصیفی-تحلیلی و ابزار گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و فضای مجازی است.

چارچوب نظری

در سال ۱۹۴۴ جان فون نویمان^۱ به همراه اسکار مونگسترن^۲ که اقتصاددانی اتریشی بود، کتاب «نظریه بازی‌ها و رفتار اقتصادی»^۳ را نوشتند. اگر چه این کتاب صرفاً به منظور کاربردهای اقتصادی نوشته شده بود، اما کاربردهای آن در روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، سیاست، جنگ، بازی‌های تفریحی و بسیاری زمینه‌های دیگر نیز دیده شد. نویمان بر پایه راهبردهای موجود در یک بازی ویژه شبیه شطرنج توانست کنش‌های میان دو کشور ایالات متحده و اتحاد جماهیر شوروی را در خلال جنگ سرد با در نظر گرفتن آنها به عنوان دو بازیکن در یک بازی مجموع صفر، مدل‌سازی کند. از آن پس پیشرفت این دانش با سرعت بیشتری در زمینه‌های مختلف پی گرفته شد و از جمله در دهه ۷۰ میلادی به‌طور چشم‌گیری در زیست‌شناسی برای توضیح پدیده‌های زیستی به کار گرفته شد (Myerson, 1991:1).

در سال ۱۹۹۴ جان فوربز نش^۴ به همراه جان هارسانی^۵ و راینهارد سیلتن^۶ به خاطر مطالعات خلاقانه خود در زمینه نظریه بازی، برنده جایزه نوبل اقتصاد شدند. در سال‌های پس از آن نیز بسیاری از برندگان جایزه نوبل اقتصاد از میان متخصصین نظریه بازی انتخاب شدند. آخرین آنها، ژان تیرول^۷ فرانسوی است که در سال ۲۰۱۴ این جایزه را کسب کرد. نظریه بازی‌ها با استفاده از الگوی‌های ریاضی به تحلیل روش‌های همکاری یا رقابت موجودات منطقی و هوشمند می‌پردازد. نظریه بازی‌ها، شاخه‌ای از ریاضیات کاربردی است که در علوم اجتماعی و به ویژه در اقتصاد، زیست‌شناسی، مهندسی، علوم سیاسی، روابط بین‌الملل، علوم رایانه، بازاریابی، فلسفه و... مورد استفاده قرار می‌گیرد. نظریه بازی‌ها در

¹. John von Neumann

². Oskar Mongenstern

³. Game Theory and Economic Behavior

⁴. John Forbes Nash

⁵. John Harsanyi

⁶. Reinhard Selten

⁷. Jean Tirole

تلاش است تا به وسیله ریاضیات، رفتار را در شرایط راهبردی یا در یک بازی که در آنها موفقیت فرد در انتخاب کردن، وابسته به انتخاب دیگران می‌باشد، برآورد کند. این نظریه تلاش می‌کند تا رفتار ریاضی حاکم بر یک موقعیت استراتژیک (تضارب منافع) را الگوسازی کند. این موقعیت، زمانی پدید می‌آید که موفقیت یک فرد وابسته به راهبردهایی است که دیگران انتخاب می‌کنند. هدف نهایی این دانش، یافتن راهبرد بهینه برای بازیکنان است. به عبارت دیگر، نظریه بازی‌ها اساساً بر استدلال‌های انتزاعی استوار است. یعنی حاصل تلفیق ریاضیات و منطق است. به طور کلی این نظریه به رفتارهای عملیاتی افراد در وضعیت‌های منازعاتی^۱ نمی‌پردازد، بلکه به رفتارهای عقلانی درست^۲ دلالت می‌نمایند که بازیگران سعی در بردن آن در یک بازی دارند.

این که بازیگران در بازی‌ها دارای رفتار عقلانی هستند، فرضیه اساسی این نظریه را تشکیل می‌دهد در غیر این صورت، نتیجه عمل احتمالاً از فایده کمتری برخوردار خواهد بود. البته بسیاری از بازیگران در شرایط بازی رفتار عقلانی و اغلب احساسی را از خود بروز می‌نمایند، اما این موضوع نمی‌تواند از دیدگاه این نظریه مورد توجه قرار گیرد چرا که چنین رفتارهایی ناشی از هیجان‌ها است و نه منطق. شایان ذکر است، مفاهیم مقدماتی موجود در این نظریه عبارت هستند از؛ بازیگران^۳، پرداخت‌ها^۴، قواعد^۵، شرایط اطلاعاتی^۶، محیط کلی^۷ که بازی در آن انجام می‌شوند و فعل و انفعال حرکت‌های^۸ رقابت آمیز بازیگران. همچنین پندارهای این نظریه عبارت هستند از؛ اول، کسب پیروزی که به معنای شکست طرف مقابل است؛ دوم، کلیه حریفان محاسبه‌گران عقلانی هستند؛ سوم، کلیه حریفان علاقه‌مند به حدس زدن اقدامات طرف مقابل خویش هستند؛ چهارم، دسته‌بندی فرایندهای فکری که طی بازی احتمال بیشترین سود مندی را داشته باشند.

^۱. Conflict Situations

^۲. Rationality Correct

^۳. Players

^۴. Payoffs

^۵. Rules

^۶. Information Conditions

^۷. Total Environment

^۸. Moves

همان طور که آناتول راپوپورت^۱ ابراز داشته « هر نظریه مجموعه‌ای از قضایاست و هر قضیه گزاره‌ای است که نتیجه منطقی و درست برخی، تعاریف و سایر گزاره‌ها می‌باشد، عقلانیت را در پیش بینی رفتار طرف مقابل بسیار ارزشمند و مفید قلمداد می‌نماید» (Rapoport, 1958:973). وی معتقد است، پیش گویی که در نظریه بازی‌ها صورت می‌پذیرد، دارای وضعیت کامل است زیرا منطق ریاضی پشتوانه آن است؛ «هرچند جذابیت بازی‌های استراتژیک به طور موثری با جنبه‌های روانشناختی منازعه، پیوند دارد، ولی نظریه بازی‌ها به این جنبه‌ها توجه ندارد. این نظریه مطابق قواعد انتزاعی بازی می‌کند و تنها به جنبه‌های منطقی استراتژی توجه دارد. بنابراین نظریه اشاره شده برای بازی در برابر یک حریف تازه کار همان شیوه‌ای را تجویز می‌کند که در برابر یک حریف، متبحر و مجرب» (Rapoport, 1962:110).

در یک تحلیل نظری، دو طرف بازیگر این مقاله یعنی فدراسیون روسیه و اوپک به طور طبیعی بایستی به دنبال بیشینه‌سازی منافع خود باشند. اما متناسب با تحولات سریع و غیر قابل پیش بینی حوزه‌های بین المللی از جمله بخش انرژی امکان کسب سود مطلق همواره فراهم نبوده و اختلافات اعضا در اوپک و تعارض منافع انرژی در روسیه از سوی دیگر عامل تشدید کننده بشماره رفته اند. به عنوان مثال، اگرچه اوپک در ابتدا با هدف هماهنگ کردن سیاست‌های نفتی کشورهای عضو تشکیل شد، اما به تدریج اولویت منافع جمعی تحت تأثیر منافع ملی و سیاسی هر یک از کشورهای عضو قرار گرفت و سازمان از اهداف اصلی خود دور شد و قدرت تولید خود را به نفع دیگر بازیگران غیر اوپک از دست داد. در عین حال کشورهای غیر اوپک ولی تولید کننده نفت و گاز مانند روسیه، بر مبنای گزاره سود مطلق اقتصادی در صدد تضعیف جایگاه دیگر رقبا برآمده تا ضمن کسب منافع بیشتر اقتصادی، مصداق عینی بازی با حاصل جمع صفر شوند. اما رقابت در بازار غیر انحصاری انرژی ممکن است نتیجه مطلوب بازیگران را در پی نداشته باشد و آنها را به سمت همکاری سوق دهد. از این رو در حال حاضر روسیه به عنوان یک تولید کننده بزرگ انرژی به تنهایی نمی‌تواند سیاست‌های خود را بدون توجه به وضعیت بازار جهانی انرژی و سیاست‌های اوپک تنظیم کند و به همین دلیل تلاش می‌کند تحت تاثیر گزاره‌های نظریه بازی‌ها (بازی با حاصل جمع غیر صفر)، اوپک و اعضای آن را تحت تاثیر سیاست‌ها و منافع خود قرار دهد و برای کسب سود بیشتر در حالتی از همکاری و نه

^۱. Anatol Rapoport

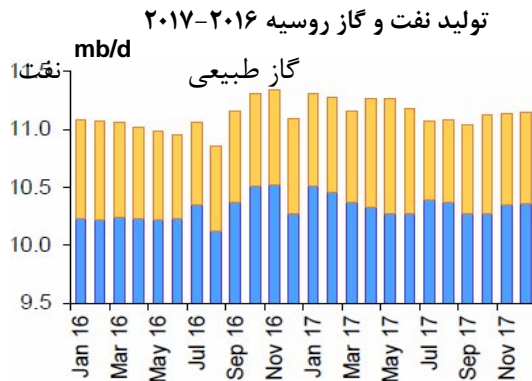
رقابت با آن به سر برد. به همین دلیل سیاست‌های متفاوتی که در دوره‌های مختلف از روسیه نسبت به اوپک در بازار جهانی انرژی شاهد بوده‌ایم، دچار تغییر شده و الگویی از همسویی، تعامل و همکاری شکل گرفته است. در دو دهه اخیر فراز و نشیب رقابت آمیز دو بازیگر باعث شده بود در شرایط متحول بازار جهانی انرژی از نقش مؤثر اوپک کاسته شود و روسیه نیز به منافع حداقلی ناشی از فروش نفت بسنده کند. به نظر می‌رسد، اینک که همکاری جای رقابت را گرفته جایگاه اوپک تقویت شده و منافع بیشتری عاید بازیگران گردد. بر این اساس روسیه به دنبال بیشینه‌سازی منافع انرژی محور خود فارغ از منافع جمعی اوپک است. اوپک هم به عنوان یک سازمان بین‌المللی دارای منافع و تهدید غیرواحد است و اعضای آن هریک تهدید جداگانه و متعارضی برای خود تعریف می‌کنند؛ روسیه با اطلاع از این امر سعی در استفاده از جایگاه اوپک داشته و منافع خود را در بازار انرژی همسو با اوپک دنبال می‌نماید تا جایگاه تاثیرگذار خود در بازار انرژی را افزایش دهد.

راهبرد انرژی روسیه

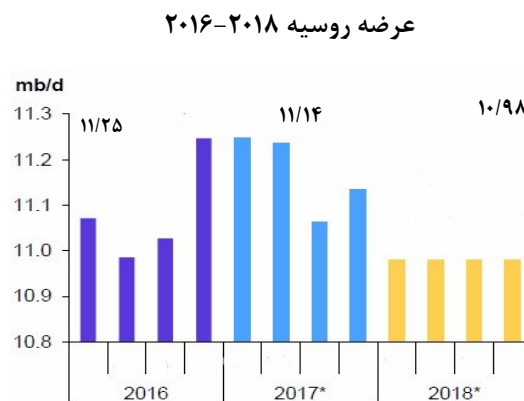
در راهبرد امنیت ملی روسیه ۲۰۲۰، اهمیت اقتصاد و تجارت به نقش برجسته سیاست انرژی برای فدراسیون روسیه و اهداف نظامی-امنیتی آن تاکید گردیده است. مسکو به عنوان یکی از بزرگترین صادرکنندگان نفت و گاز در سطح بین‌المللی بوده و امنیت و ثبات در این بازار مستقیماً بر شرایط اقتصادی و به تبع آن امنیت ملی آن تأثیرگذار خواهد بود (زهرانی و فرجی لوحه سرا، ۱۳۹۳: ۸۰). افزایش بهای نفت خام، موجب افزایش قابل توجه تولید ناخالص داخلی روسیه در دهه گذشته گردیده است. براساس برآورد مراکز معتبر جهانی، افزایش ۱۰ درصدی قیمت جهانی نفت خام موجب رشد ۲/۲ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور شده است. به نظر می‌رسد در پیوند این رشد با سیاست خارجی، روسیه به دنبال تجدید جایگاه ابرقدرتی این کشور با استفاده از منابع هنگفت انرژی است. در همین راستا، پوتین به صراحت جهت‌گیری‌های سیاست خارجی روسیه را مبتنی بر رهبری انرژی جهان اعلام کرده است (پسندیده، ۱۳۹۰: ۹۷-۹۸). از طرفی این کشور در پی آن است که با توسعه زیرساخت‌های صادراتی در قلمرو خود، وابستگی خود را به انتقال انرژی از دیگر کشورها کاهش دهد. هدف استراتژیک روسیه، کنترل صادرات انرژی از کشورهای اوراسیای مرکزی به بازارهای بین‌المللی برای بازسازی قدرت خود است (Energy Strategy of Russia, 2013)؛ از

این‌رو، همه مسیرهای انتقال نفت و گاز و پالایشگاه‌های این منطقه به‌رغم تلاش قدرت‌های بزرگ (آمریکا، چین و اتحادیه اروپا) برای جلوگیری از حضور روسیه در صادرات انرژی، در کنترل روسیه می‌باشد که برای حفظ این کنترل، قیمت خرید انرژی از کشورهای آسیای مرکزی را افزایش داده است. در واقع، هدف نگاه انحصارگرایانه روسیه به کشورهای حوزه خزر، کنترل منابع آن برای افزایش ظرفیت تولید و صادرات خود و در نتیجه ایفای نقش جدی در بازار جهانی انرژی است (کولایی و اله مرادی، ۱۳۹۰: ۳۲-۴۹). اکنون که روسیه جایگاه برجسته‌ای را در بازار جهانی انرژی کسب کرده و رهبران آن این جایگاه را با هدف توسعه صادرات نفت و گاز خود تقویت می‌کنند، کسب بازار انرژی و افزایش صادرات به مناطقی چون چین و شرق دور، دریای بالتیک، دریای سیاه و قطب شمال را هدف گذاری نموده‌اند (Bushuyev, 2014: 419). ضمن آنکه این کشور تلاش می‌کند تا با گسترش خطوط لوله و کشف میادین جدید، ظرفیت صادرات و تولید خود را چندین برابر کند (Vatansever, 2010: 3-16). البته افزایش ظرفیت لزوماً به معنای افزایش میزان تولید و صادرات نیست زیرا در شرایطی که تقاضا برای نفت و گاز کاهش یابد روسیه نیز با کاهش تولید و صادرات در راستای افزایش قیمت‌ها اقدام می‌کند که در سال‌های اخیر شاهد این سیاست از سوی روسیه بوده‌ایم.

بر اساس برآوردها، رشد مصرف داخلی انرژی روسیه تا ۲۰۳۵ حدود ۱۱ درصد خواهد بود و در این سال ۴ درصد مصرف جهانی انرژی را به خود اختصاص می‌دهد. اما آهنگ رشد تولید انرژی در روسیه تندتر بوده و تا ۲۰۳۵ حدود ۱۶ درصد بر تولید انرژی این کشور اضافه می‌شود. به تبع، سهم آن کشور از تولید جهانی در این سال افزوده شده و به ۹ درصد می‌رسد. بر این اساس در مقطع یاد شده، روسیه بزرگترین تولید کننده نفت و گاز در جهان خواهد بود (bp.com/energyoutlook, 2016).

Source: (www.opec.org,2018,58)

Source:(www.opec.org,2018,58)

به عبارتی دیگر، روسیه چهارمین مصرف‌کننده انرژی در جهان، تولیدکننده ۱۲/۲ درصد نفت جهانی و ۱۶/۲ درصد گاز جهانی می‌باشد. همچنین در سال ۲۰۱۷ روسیه به عنوان بزرگترین صادرکننده نفت و گاز طبیعی در جهان باقی ماند. این کشور ششمین ذخایر اثبات شده نفت جهان (۶/۴ درصد کل) و دومین ذخایر بزرگ گاز (۱۷/۳ درصد کل ذخایر) را داراست (bp.com/energyoutlook,2017). افزایش نقش روسیه در بازار جهانی انرژی زمانی اهمیت خود را نمایان می‌سازد که به این نکته توجه شود؛ در ۲۰۳۵ بیش از ۸۰ درصد از مصرف جهانی انرژی را کماکان نفت و گاز تشکیل می‌دهد که سهم عمده این حامل‌ها را روسیه و کشورهای عضو اوپک تأمین خواهند کرد. به عبارت دیگر همچنان مقوله انرژی‌های فسیلی در دستورکار بازار تولید و مصرف جهانی بوده و لذا رقابت بر سر سهم تولید بین بازیگران عمده این

حامل‌ها به ویژه کشورهایی مثل روسیه تداوم خواهد یافت. در حال حاضر نیمی از درآمد روسیه حاصل صادرات نفت و مشتقات آن می‌باشد و بیش از ۴۰ درصد بودجه دولت فدرال را نیز تأمین می‌کند و برای تشویق شرکت‌های نفتی نیز تدابیری مخصوصاً در حوزه مالیات اندیشیده‌اند. افزایش قدرت مالی روسیه با قیمت جهانی نفت ارتباط تنگاتنگی دارد. اکنون روسیه به یک مرکز ثقل انرژی جهانی که در کانون توجه بین‌المللی قرار گرفته تبدیل شده که به طور همزمان از فناوری بومی نیز برخوردار است (Henderson, 2012: 2-5). اگر بخواهیم منافع روسیه در حوزه انرژی را با اصول سیاست خارجی این کشور تطبیق دهیم می‌توان به سند تدبیر سیاست خارجی روسیه اشاره کرد. اصولی نظیر؛ ایجاد شرایط خارجی مطلوب برای توسعه پایدار و افزایش رقابت پذیری روسیه، نوسازی فناوری آن، ارتقاء سطح و کیفیت زندگی مردم، تحکیم موقعیت روسیه در نظام روابط اقتصادی جهان، ممانعت از اعمال تبعیض نسبت به کالاها، خدمات و سرمایه‌گذاری‌های روسیه بهره‌برداری از امکانات سازمان‌های مالی و اقتصادی بین‌المللی و منطقه‌ای، تأمین امنیت انرژی برای مصرف‌کنندگان، توسعه بخش صادرات و افزایش حجم صادرات محصولات خام و گسترش روابط اقتصاد خارجی، می‌تواند انگیزه مناسبی برای تقویت حضور این کشور در بازارهای جهانی و تلاش برای افزایش همکاری با تولیدکنندگان بزرگ حوزه انرژی فراهم آورد تا با هدف پیشبرد گفتگوها با کشورهای مصرف‌کننده و ترانزیتی انرژی اقدام شود (Foreign Policy Concept of RF, 2016). به اعتقاد روسیه با وجود تقاضای ثابت برای صادرات انرژی و اعتماد به ترانزیت این محصول می‌توان انتقال پیوسته انرژی را تضمین کرد (پوتین، ۱۳۹۵: ۲-۱۶). فراوانی منابع انرژی روسیه باعث جذب طیف وسیعی از دولت‌های خارجی و شرکت‌ها به سمت این کشور می‌شود و روسیه نیز سعی می‌کند بازارهای زیادی به دست آورد. بسیاری از کشورها، شرکت‌های بزرگ انرژی بین‌المللی را تشویق می‌کنند تا در بخش انرژی روسیه سرمایه‌گذاری کنند و روسیه نیز از این همکاری‌ها برای توسعه منابع و بهره‌گیری از سرمایه‌ها، انتقال فناوری و مهارت‌ها استفاده می‌کند (Lough, 2011: 5).

بنابراین می‌توان استدلال نمود که روسیه با دارا بودن منابع غنی انرژی، علاقه‌مند است در بازسازی نظام بین‌الملل نقش پررنگ‌تری داشته و با تجدید نیرو به دنبال به دست آوردن جایگاه از دست رفته خود در سطح جهانی باشد. برخورداری روسیه از یک پنجم منابع انرژی جهان و نیز رشد فزاینده نیاز جهانی به مصرف انرژی به ویژه در دو بخش نفت و گاز طبیعی، برخی

تحلیل‌گران مسائل انرژی را به این نتیجه رسانده که روسیه علاوه بر بهره‌گیری اقتصادی از فروش انرژی برای بازسازی زیرساخت‌های اقتصادی خود می‌کوشد منافع سیاسی و امنیتی را از این رهگذر به دست آورد. در اختیار داشتن بزرگترین شبکه صادرات و ترانزیتی انرژی در اروپا و آسیا باعث شده روسیه به عنوان هژمونی انرژی از این ابزار برای پیشبرد برنامه‌های سیاسی خود در جهان بهره‌برد (فرجی راد و صالحی دولت‌آبادی، ۱۳۹۶: ۳۴-۳۵). به همین منظور برای دستیابی به اهداف خود در سند راهبرد انرژی ۲۰۳۵ اهدافی را دنبال می‌کند که مهم‌ترین آن عبارت هستند از امنیت انرژی، کارآمدی اقتصادی انرژی، کارآمدی بودجه بخش انرژی و امنیت محیط زیست (Gromov, 2014). مؤلفه‌های این راهبرد نیز شامل توسعه بازار داخلی انرژی، دستیابی به یک ترکیب سوخت عقلانی، سیاست منطقه‌ای انرژی، فعال نمودن سیاست خارجی انرژی، استفاده از مشتقات نفت و مدیریت منابع مشتقات نفتی خود دولت (منابع متعلق به دولت)، سیاست اجتماعی در بخش انرژی، ارتباطات و توسعه و سیاست ابتکاری می‌باشد (Gromov, Ibid).

با توجه به این راهبرد می‌توان استدلال نمود که مهم‌ترین عامل محرک روسیه برای احیای جایگاه خویش و کسب منافع حداکثری، توانایی تاثیر گذاری بر منابع انرژی (نفت و گاز) در سطحی منطقه‌ای و جهانی است. در این راستا، الگوی تعامل روسیه با کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) طی سال‌های متمادی ترکیبی از رقابت توأم با همکاری بوده است. دورانی که اوپک سیاست کاهش تولید را برای دفاع از قیمت تعقیب می‌نمود، روسیه نیازی به همکاری با اوپک احساس نمی‌کرد. اما در زمان سقوط فاحش قیمت‌های جهانی نفت، روسیه به طور مقطعی با درخواست اوپک برای کاهش تولید موافقت نموده است. ضمن اینکه کشورهای مصرف‌کننده نفت به ویژه آمریکا و اروپا با توجه به سیاست‌های کنترل تولید توسط اوپک چشم امید به روسیه، قزاقستان و مکزیک به عنوان بزرگترین تولیدکنندگان نفت خارج از اوپک در سال‌های آتی دوخته‌اند. کشورهای مصرف‌کننده با حمایت از روسیه به دنبال آن‌اند که اولاً به انحصار چندین ساله اوپک در بازار نفت پایان دهند و دوماً از نیروی تسهیل‌کننده دیگری همچون روسیه برای کنترل اوپک و جلوگیری از افزایش بی‌رویه قیمت نفت استفاده نموده و با افزایش خرید گاز از روسیه و جایگزین نمودن آن با نفت در مصارف خود از اتکای بیشتر به نفت جلوگیری نمایند (Stern, 2017: 102). بر این اساس به

زعم الکپروف^۱، رئیس بزرگترین شرکت نفتی روسیه، لوک اویل^۲، آینده صنعت نفت روسیه و ثبات قیمت‌های نفت در گرو همکاری نزدیک میان روسیه و اوپک در زمینه کاهش تولید و مدیریت عرضه بازار نفت است (Aleksperov, 2018:20, Feb). اتفاقی که از سال ۲۰۱۷ روی داده و همکاری مشتاقانه ای میان دو بازیگر واقع شده است. به نظر می‌رسد، روسیه قصد دارد دو هدف را در این رابطه دنبال کند؛ الف) از اهرم همکاری با اوپک برای حساس کردن و فشار بر غرب استفاده کند. در واقع، روسیه با مشارکت با اوپک خواهان افزایش قدرت تأثیرگذاری آن در بازار نفت است تا از این طریق بتواند در صورت نیاز از نفت خود به عنوان سلاح و فشاری علیه غرب بهره گیرد. روسیه امیدوار است که با همکاری با اوپک بتواند نفوذ مؤثری در بازار نفت داشته و به وسیله آن به اهداف سیاسی خود دست یابد و یا حتی از طریق نمایش نزدیکی به اوپک، موضع غرب را نسبت به خود تعدیل کند. در واقع، مسکو خواهان برقراری نظم جدیدی در منطقه خاورمیانه و به ویژه منطقه خلیج فارس است. بسیاری از صاحب نظران بر این باور هستند که پویش‌های اخیر روسیه در واقع کوششی برای برقراری یک تعادل سیستمی با ایالات متحده در منطقه خاورمیانه می باشد. از دیدگاه این دسته از صاحب نظران، سیاستگذاران روسی، دیپلماسی خاورمیانه‌ای روسیه را در چارچوب رقابت‌های ژئوپلیتیک با ایالات متحده تعریف می‌کنند (Lukin, 2015:38). ب) عمده درآمد روسیه متکی به نفت است. این کشور قصد دارد با عقد تفاهم نامه همکاری با اوپک، مانع کاهش قیمت‌ها شود، زیرا قیمت‌های کمتر از ۷۰ دلار در هر بشکه اقتصاد روسیه را با کسری و بحران مالی مواجه می‌کند و باعث اختلال در بسیاری از طرح‌های توسعه‌ای این کشور می‌شود (Halff, 2017:49). اگرچه چندین سال از حضور روسیه به عنوان عضو ناظر اوپک می‌گذرد، اما به نظر نمی‌رسد این کشور خواهان عضویت دائم در سازمان یاد شده باشد زیرا سیاست خارجی روسیه بر این اصول استوار است که تا حد امکان از قاعده شورای مجانی در قبال اوپک و سیاست‌های آن در بازار انرژی پیروی کند، و این که کمترین محدودیت و الزام را در عرصه بین المللی برای خود ایجاد نکند. اما از آنجایی که متمایل به استفاده مقطعی از قدرت اوپک است، ترجیح می‌دهد به جای عضویت در اوپک موافقت نامه همکاری را با این سازمان منعقد کند تا قدرت اوپک و توان تأثیرگذاری آن بر بازار نفت و سطح قیمت‌ها را تقویت کند. امروزه شاهد نگاه عمل‌گرایانه مسکو به

¹. Aleksperov

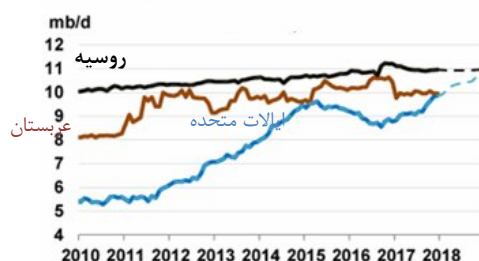
². Lukoil

منطقه هستیم و روسیه خاورمیانه را عرصه رقابت خود و غرب می داند؛ از اینرو تلاش می کند با همه کشورهای منطقه تعامل و همکاری داشته باشد (صادقی، ۱۳۹۵: ۳-۴).

الگوی همکاری با اوپک

با وقوع اولین شوک نفتی در ۱۹۷۳ و چهار برابر شدن قیمت‌های نفت در بازار جهانی، نقش اوپک به عنوان یک بازیگر مؤثر در بازار جهانی نفت مورد توجه قرار گرفت (طباطبایی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۳۵). این سازمان با ۱۳ عضو ۵ درصد جمعیت جهان را تشکیل می‌دهد و حدود ۷۵ درصد ذخایر شناخته شده نفت جهان را در اختیار دارد. برآوردها حاکی از آن است که تا سه دهه آینده با افزایش نیاز به انرژی، جهان مستلزم تولید روزافزون انرژی به ویژه از سوی اوپک باشد. این ذخایر عظیم می‌تواند فرصت‌ها و تهدیدهایی را برای اوپک به همراه داشته باشد. افزایش هزینه‌های تولید، افزایش قیمت تمام شده کالاها و خدمات و در نهایت کاهش تقاضا، کاهش اشتغال و بروز رکود همراه تورم از جمله این شوک‌ها قدرت اوپک در بازار انرژی جهانی را نشان داد، اما به تدریج مصرف کنندگان به فکر راه‌حلهایی برای تأمین امنیت انرژی مانند تنوع در منابع واردات افتادند و سایر تولیدکنندگان نیز از فرصت پیش آمده استفاده و درصدد تسخیر بازار تقاضای نفت برآمدند (پاشائی فام و دیگران، ۱۳۹۲: ۹۰-۹۱). در دو دهه گذشته عربستان به عنوان بزرگترین تولید کننده اوپک اغلب نقش تولیدکننده شناور را برعهده داشته است؛ بطوریکه با رشد عرضه سایر کشورها تولید خود را کاهش و یا برای جبران کمبود عرضه، تولید خود را افزایش می‌داد؛ اما در گذر زمان به نظر می‌رسد نقش عربستان در بازار نفت به شدت متغییر و نامشخص گردیده است (عابدی و مطرانلویی، ۱۳۹۳: ۷).

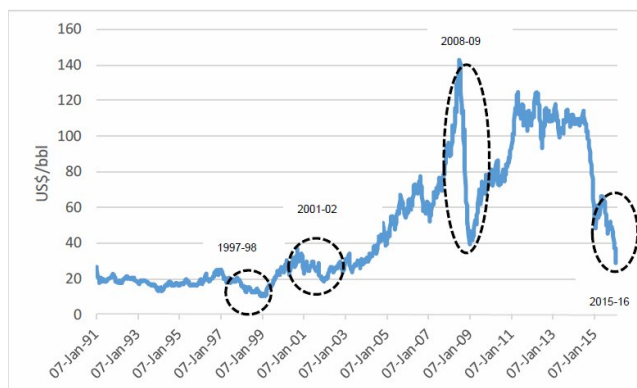
بزرگترین تولید کنندگان جهان ۲۰۱۸

Source: www.iea.org, 2018

ذخایر نفت روسیه در پایان سال ۲۰۱۶، ۸۰ میلیارد بشکه تخمین زده می‌شد و تولید روزانه این کشور ۱۰ میلیون و ۹۶۵ بشکه بود که نسبت به سال ۲۰۱۵، دو درصد رشد داشته و این میزان در سال ۲۰۱۷ نیز ادامه داشته است. از لحاظ تولیدات نفتی روسیه پس از عربستان و ایالات متحده در جایگاه سوم جهان و دومین صادرکننده بزرگ نفت خام بعد از عربستان است. میزان ذخایر گاز روسیه در ابتدای ۲۰۱۷، بالغ بر ۱/۶۸۸ تریلیون فوت مکعب بود و در رتبه اول قرار داشت که ۳۲ درصد از ذخایر کل جهان را شامل می‌شود (فرجی راد و صالحی دولت آبادی، ۱۳۹۶: ۳۸). به لحاظ تاریخی همکاری اوپک و روسیه با تلاش عربستان سعودی از سال ۱۹۸۳ آغاز شده ولی این وضعیت همواره متغییر و تابعی از شرایط قیمت بوده است (Al Muhanna, 2017: 2). اوپک همکاری تولیدکنندگان را به ویژه پس از حمله امریکا به عراق که محدودیت‌هایی برای تولید و قیمت‌ها ایجاد نمود بهترین راه حل مدیریت بازار نفت می‌داند. از آنجا که ثبات بازار، میزان تولید و قیمت نفت برای اوپک مهم است، تلاش دارد با همکاری روسیه این محدودیت‌ها را جبران سازد و ثبات را به بازار برگرداند (Opec Report, 2017: Nov). همچنین اوپک اگر بخواهد در بازار انرژی جایگاه خود را حفظ کند باید به فناوری‌های جدید دست یابد که در سال‌های اخیر روسیه توانسته است، فناوری‌های مختلفی هم در زمینه صنایع بالادستی و هم در زمینه صنایع پائین دستی به کشورهای عضو این سازمان اعطا کند. ضمن آنکه کشورهای عضو اوپک به دنبال جذب هر چه بیشتر سرمایه در بخش نفت خود هستند و روسیه نیز در این بخش همکاری لازم را با اوپک داشته است (Henderson and Fattouh, 2016). نمودار زیر بیانگر دوره‌های همکاری و رقابت میان روسیه و اوپک است و تاثیر آن بر قیمت‌های جهانی آشکارا هویداست.

دوره‌های همکاری روسیه و اوپک

Source: (Henderson and Fattouh, 2016)

در نمودار فوق میزان همکاری و رقابت روسیه با اوپک از ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۵ در مقاطعی که قیمت نفت سقوط می‌کند، نشان داده شده است. در واقع در زمان سقوط قیمت‌ها روسیه و اوپک می‌بایست یک سیاست تعاملی برای دفاع از قیمت جهت حفظ منافع تولیدکنندگان در پیش گیرند. در سال ۱۹۹۷ که قیمت نفت از ۲۵ دلار به زیر ۱۰ دلار سقوط کرد اوپک خواهان کاهش محدودیت تولید برای خود و غیر اوپک شد، اما روسیه همچنان سیاست افزایش تولید را در پیش گرفت و قیمت نفت تا سال ۱۹۹۹ در سطح بسیار نازلی باقی ماند. در سال ۲۰۰۱ و پس از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ مجدداً قیمت نفت به شدت کاهش یافت و با عدم همکاری روسیه قیمت نفت تا زیر ۲۰ دلار تنزل یافت. در سال ۲۰۰۸-۲۰۰۹ نیز به واسطه عدم همکاری مجدد روسیه و اوپک قیمت نفت از ۱۴۰ دلار به حدود ۴۰ دلار تنزل یافت. همچنین در فاصله ژانویه ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۶ قیمت نفت از حدود ۶۵ دلار به حدود ۳۰ دلار تنزل یافت که دوره‌ای از عدم همکاری میان روسیه و اوپک به شمار می‌رود. بر خلاف این دوره‌ها در مقاطعی که همکاری میان این دو بازیگر صورت پذیرفته قیمت جهانی نفت تحت تاثیر قرار گرفته و روندی افزایشی داشته است. به عنوان نمونه در فاصله سال‌های ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۱ قیمت نفت از حدود ۸ دلار به حدود ۴۰ دلار در سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۸ از حدود ۳۰ دلار به حدود ۱۴۰ دلار در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۴ از حدود ۷۰ دلار تا ۱۱۰ دلار (Henderson and Fattouh, 2016) و در سال‌های ۲۰۱۶ تا پایان ۲۰۱۷ از حدود ۴۰

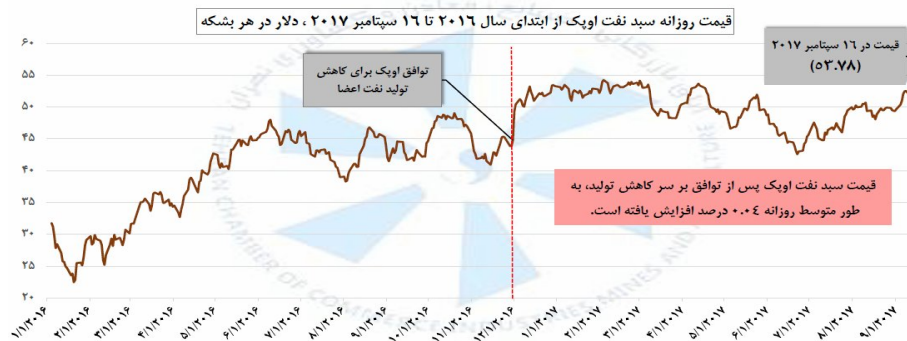
دلار تا ۶۵ دلار افزایش داشته است. این روند نشان دهنده تاثیر رقابت و همکاری دو بازیگر در دو دهه گذشته است. (Halff, 2017)

با نگاه به آمار فوق می توان دریافت طی یک سال و نیم گذشته الگوی جدیدی از همکاری میان روسیه و اوپک شکل گرفته و بنیان این الگو همکاری برای افزایش قیمت و کاهش تولید است. به گونه ای که امروزه اوپک در صدد ایجاد یک تفاهم دائمی با تولیدکنندگان غیر اوپک است تا از مزیت همکاری ناشی از حاصل جمع غیر صفر بیشترین نفع به همه کشورهای تولید کننده برسد. این مسئله مورد تاکید سهیل المزروعی وزیر نفت امارات متحده عربی قرار گرفته است (AL Mazrouei, 2018: 20, Feb)

تحلیل داده ها

روسیه با در نظر گرفتن یک سیاست اصولی هیچگاه خواهان پیوستن به اوپک نبوده، اما در موارد متعدد با اوپک و به ویژه عربستان همکاری داشته است. عربستان بزرگترین صادرکننده نفت اوپک و روسیه بزرگترین صادرکننده نفت غیر اوپک است. تعامل این دو کشور می تواند از اهمیت بالایی برخوردار باشد. روسیه تلاش می کند از اختلافات اعضای اوپک با یکدیگر و متغیرهای متعددی که در حوزه نفت وجود دارد، بیشترین بهره را ببرد؛ به خصوص در زمان هایی که قیمت نفت تنزل می کند، به دنبال آن است از طریق ایجاد خطوط همکاری های مشترک با اوپک و احتمالاً از طریق کاهش تولید، به افزایش قیمت نفت یاری رساند و منافع مشترک جدیدی هرچند کوتاه مدت ایجاد نماید (قربان، ۱۳۹۶: ۵).

به عبارت دیگر، روسیه به عنوان یک تولیدکننده عمده انرژی، کشورهای ثروتمند خاورمیانه در زمینه نفت و گاز را به طور همزمان به عنوان شریک و رقیب می پندارد و سود حاصل از حفظ بهای نفت را با آنها تقسیم می نماید. همچنین سعی می کند نقش شرکت های روسی در بخش انرژی این کشورها را از طریق سرمایه گذاری تقویت نماید (سهرابی، ۱۳۹۳: ۶۸).

منبع: اتاق بازرگانی، ۱۳۹۶: ۲

از اوایل سال ۲۰۱۶ میان روسیه و اوپک بر سر کاهش تولید توافق صورت گرفت. این تصمیم همانطور که نمودار گویای آن است در راستا افزایش قیمت نفت بود و به نظر می‌رسد، همچنان این سیاست ادامه یابد. روسیه با شناخت شرایط و وضعیت حاکم بر بازار جهانی انرژی و آگاهی از اهمیت بازیگران اصلی اوپک یعنی ایران و عربستان، سعی دارد با تقویت روابط خود به صورت دو جانبه از نفوذ ایران و عربستان در اوپک در قالب یه سود مشترک بهره برداری نماید و اهداف راهبردی انرژی خود را محقق سازد.

روسیه و ایران به همراه یکدیگر، نزدیک به نیمی از ذخایر گاز طبیعی ثابت شده جهان (معادل رقم ۸۰ تریلیون مترمکعب یعنی بیش از ۴۰ درصد ذخایر) را در اختیار دارند و با توجه به این ذخایر عظیم در سال‌های آتی بر بازار جهانی گاز، سیطره پیدا خواهند کرد. ایران می‌تواند به عنوان عضو مؤسس و فعال در اوپک از طریق همکاری با روسیه روابط خود را گسترش داده و عمق راهبردی بدان ببخشد. همچنین روسیه می‌تواند به واسطه ایران بر اوپک تأثیر گذاشته و با بسط منافع انرژی خود بیشترین نفع را در رابطه با اروپا و دیگر شرکای شرقی خود از جمله چین، ژاپن و هندوستان ببرد (Korybko, 2017:04, Feb). بر همین مبنا، ایران در نوامبر ۲۰۱۷ قراردادی به مبلغ ۳۰ میلیارد دلار با شرکت روسنت منعتد نمود و برآورد گردیده ظرفیت تولید انرژی را به ۵۵ میلیون تن نفت در سال برساند (تسنیم، آبان: ۱۳۹۶). در واقع، توسعه روابط دو کشور علاوه بر اهداف راهبردی روسیه در چهار زمینه تأثیر گذار خواهد بود؛ امکان افتتاح خط لوله انتقال گاز جمهوری آذربایجان را فراهم می‌آورد، امکان شکل‌گیری جریان جنوب آسیا (میان ایران، پاکستان و هندوستان) را باعث می‌شود، امکان خنثی سازی ظرفیت توسعه روابط ایران با غرب را به وجود می‌آورد و در نهایت در خصوص

توسعه روابط روسیه با عربستان به ایران اطمینان می‌دهد (Korybko, Ibid). همچنین تشکیل مجمع صادرکنندگان گاز^۱ توسط روسیه، ایران و قطر نیز در راستای هماهنگی کشورهای تولیدکننده این محصول برای تنظیم مناسبات میان اعضا و بازار مصرف کنندگان بوده و مسئله قیمت جهانی گاز به عنوان یک ابزار اقتصادی و سیاسی مهم دیگر در سیاست و اقتصاد بین الملل، اهمیت وافری خواهد یافت (جعفری و تقی نژاد، ۱۳۹۱: ۷۰-۷۴)

روسیه و عربستان سعودی به عنوان دیگر عضو تاثیر گذار اوپک، بزرگ‌ترین تولیدکنندگان نفت جهان به حساب می‌آیند. آنها مدتی است، رقابت در بازار جهانی انرژی را کنار گذاشته و ائتلافی را برای تقویت قیمت نفت خام تشکیل داده‌اند و روابط دوجانبه خود را به شکل ویژه‌ای تقویت نموده‌اند (Legucka, 2017: 2). در نشست اخیر وزرای نفت دو کشور و به دنبال توافقنامه منعقد شده بین آنها، وزیر انرژی روسیه بیان کرد، «تماس مثبت با عربستان را فراتر از توافقنامه با اوپک ادامه خواهیم داد و بر توسعه همکاری‌های اقتصادی، تجاری و روابط سیاسی تمرکز خواهیم نمود» (Meradith & Sedgwick, 2018).

بر اساس اظهارات رئیس صندوق سرمایه‌گذاری روسیه،^۲ کیریل دمیتریف^۳، بانک‌های روسی و صندوق سرمایه‌گذاری مشترک روسیه-چین تمایل جدی نسبت به سرمایه‌گذاری در سهام آرامکو (بزرگ‌ترین صادرکننده نفت دنیا) دارند. وی اعلام کرد، انتظار می‌رود صندوق انرژی یک میلیارد دلاری مشترک تشکیل شده از سوی آرامکو و صندوق سرمایه‌گذاری روسیه در سه ماه دوم سال ۲۰۱۸ نخستین قرارداد خود را به امضا برسانند. عربستان سعودی در نظر دارد در سال ۲۰۱۸ پنج درصد از سهام این شرکت بزرگ را بفروشد. دو کشور با همکاری هم، توافقنامه‌ای را برای کاهش میزان تولید تا پایان سال ۲۰۱۸ طراحی کرده‌اند. همچنین آرامکو در فوریه ۲۰۱۸ از همکاری مشترک در حوزه گاز طبیعی مایع با شرکت‌های روسی خبر داده است (تجارت بهمن: ۱۳۹۶). علاوه بر اهداف مشترک دو کشور پیرامون بازار جهانی انرژی، به نظر می‌رسد؛ سرمایه‌گذاری در عربستان، خرید سهام آرامکو، چشم انداز جهانی به نفت شیل که روندی افزایشی دارد از دیگر اهداف روسیه جهت توسعه روابط با این کشور باشد (Ruters, 2018, 15, Feb).

^۱. Gas Exporting Countries Forum

^۲. Russian Direct Investment Fund (RDIF)

^۳. Kirill Dmitriev

نتیجه گیری

یکی از چالش های مهم در روابط اعضای اوپک تقابل و تعارض دو بازیگر مهم آن یعنی ایران و عربستان است. در چند سال گذشته، روسیه به طور روشن با سیاست کاهش قیمت نفت عربستان همراهی می کرد و این امر با توجه به تحریم ها و تأثیر آن بر تنزل ظرفیت تولید نفت ایران کاهش درآمد کشور را در پی داشت. این مهم زمینه ساز تشدید اختلاف بین ایران و عربستان بر سر میزان تولید و قیمت نفت می گردید. در دیگر سو، بازار جهانی انرژی در حال مواجه شدن با یک تغییر رویکرد در مصرف انرژی از نفت به گاز است. روسیه و ایران به عنوان بزرگترین تولیدکنندگان گاز در جهان با همکاری با یکدیگر سعی در مدیریت بازار انرژی گاز دارند. عربستان و دیگر اعضای اوپک مخالف این رویکرد ایران به عنوان یکی از اعضای اوپک هستند و این امر باعث تعمیق شکاف در بین اعضای اوپک می شود و روشن است که هرچه شکاف بیشتر باشد وحدت رویه در اوپک کاهش می یابد و در نتیجه از میزان تأثیرگذاری اوپک در بازار جهانی انرژی کاسته می شود.

این مقاله در پاسخ به این پرسش نگاشته شد که راهبرد انرژی روسیه در قبال اوپک چگونه است و چه تأثیری بر الگوی تعامل خود با اوپک گذارده است؟ با توجه به فرضیه به نظر می رسد، روسیه با آگاهی از ظرفیت های انرژی خود، قادر به تأثیرگذاری بر جایگاه اوپک در بازار جهانی انرژی بوده به گونه ای که ضرورت همکاری دو بازیگر پیش از پیش آشکار گردیده و الگوی تعامل جدیدی میان آنها شکل گرفته است. این الگوی تعامل بر مبنای نقش موازنه دهنده ای است که این کشور میان دو عضو مهم اوپک ایفا می نماید. به عبارت دیگر، روسیه با توسعه روابط اقتصاد انرژی خود با ایران و عربستان توانسته است، زمینه اجماع اوپک پیرامون کنترل تولید و کاهش عرضه نفت را فراهم آورد. با در نظر گرفتن، مضامین و مفروضات نظریه بازی ها مبتنی بر حاصل جمع غیر صفر، عقلانی بودن، کسب نفع همه طرف ها، پیش بینی رفتار و دسته بندی فرآیندهای فکری جملگی در تایید مدعای فرض شده دارای دلالت عقلی، استدلالی و آماری هستند. گزاره عقلانیت دلالت بر تصمیم گیری روسیه بر خلاف رویه قبلی که مبتنی بر رقابت بود، می نماید. گزاره کسب نفع همه طرف ها، دلالت بر افزایش قیمت نفت و کاهش تولید دارد. گزاره پیش بینی رفتار بازیگران، دلالت بر تلاش اوپک و روسیه نسبت به استمرار همکاری دارد و در نهایت گزاره دسته بندی فرآیندهای فکری، دلالت بر نقش روسیه در توسعه همکاری میان ایران و عربستان با وجود اختلاف ها و

تفاوت دیدگاه این دو در اوپک دارد. بر این اساس الگوی تعامل شکل گرفته، ماتریسی از افزایش منافع (افزایش قیمت جهانی و کاهش تولید) و تعمیق همکاری‌ها است. این الگو با اهداف راهبردی انرژی روسیه تا سال ۲۰۳۵، اصول سیاست خارجی این کشور و واقعیات بازار جهانی انرژی همسویی دارد. نکته حائز اهمیت در تحلیل برآوردها از میزان ذخایر نفتی، میزان تولید و میزان تقاضا نشان می‌دهد؛ اوپک به تدریج جایگاه خود را در تولید نفت از دست داده و غیر اوپکی‌ها نقش موثرتری خواهند یافت.

بر اساس برآوردها در سال ۲۰۳۰ کشورهای اوپک تنها ۴۳ درصد از تقاضای کل جهان را تأمین و ۶۳ درصد از مجموع تقاضای نفت جهان از کشورهای غیر اوپک تأمین خواهد گردید. تولیدات نفت غیر اوپک از ۵۰ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۰۶ به ۶۵ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۳۰ خواهد رسید. بیشترین افزایش در تولیدات نفت مربوط به کشورهای حوزه دریای خزر از جمله روسیه است. با وجود تلاش‌های اوپک برای افزایش تولید نفت و تصاحب سهم بیشتر از بازار، روسیه موفق شده است، صادرات نفت را به آسیا بیش از یک چهارم افزایش دهد. روسیه با بهره‌گیری از افت ارزش روبل و همچنین خط لوله‌های جدید، توانسته است صادرات نفت خود را به آسیا ۲۳ درصد فزونی بخشد. نزدیکی مرزهای روسیه به کشورهای شرق آسیا و توسعه زیرساخت‌هایی همچون پایانه‌های دریایی و خطوط لوله از مهم‌ترین عوامل بهبود جایگاه روسیه در آسیا به شمار می‌آیند. رشد سهم روسیه از بازار نفت آسیا نشان می‌دهد که راهبرد برخی اعضای اوپک برای تصاحب سهم بیشتر از بازار، کارآمدی محدودی داشته است. به عنوان نمونه با بهبود رابطه چین و روسیه واردات نفت چین از اوپک کاهش یافته و متقابلاً فروش نفت روسیه به چین ۳۶ درصد در سال ۲۰۱۴ افزایش پیدا کرده است. در ماه می ۲۰۱۶ روسیه برای سومین ماه متوالی با پیشی گرفتن از عربستان بزرگترین صادرکننده نفت به چین شد. در این ماه واردات چین ۱,۲۴ میلیون بشکه در روز از روسیه بوده در حالیکه در همین مدت عربستان روزانه ۹۶۱ هزار بشکه در روز به چین نفت صادر کرده است.

اروپا دومین بازار بزرگ انرژی جهان و روسیه بزرگترین صادرکننده گاز به شمار می‌رود. تقاضای گاز در ۱۵ سال گذشته به شدت افزایش پیدا کرده و اروپا در حال حاضر حدود ۳۰ درصد گاز خود را از روسیه وارد می‌کند و ۳۰ درصد از کشورهای عضو اوپک. اروپا به سه دلیل تلاش می‌کند از وابستگی خود به اوپک و خاورمیانه بکاهد. اول؛ افزایش تقاضای انرژی از سوی چین، کشورهای آسیای شرقی و هند، که اینکار رقابت برای توسعه را تشدید می‌کند.

کند. دوم؛ مسیر ترانزیتی روسیه به اروپا آسان، ارزان و امن تر است؛ سوم؛ مسئله بی ثباتی خاورمیانه است که می تواند بر جریان انرژی تأثیر مستقیم داشته باشد. بنابراین می توان استدلال کرد که روسیه در عین کسب نفع حداکثری که از طریق ایجاد خطوط همکاری های مشترک با اوپک و احتمالاً از طریق کاهش تولید به افزایش قیمت نفت یاری می رساند و به طور همزمان به عنوان شریک و رقیب، سود حاصل از حفظ بهای نفت را با آنها تقسیم می نماید و تلاش می کند، نقش شرکت های روسی در بخش انرژی این کشورها را از طریق سرمایه گذاری تقویت نماید به طوری که با تصاحب بازارهای سنتی اوپک به تدریج از قدرت و نقش اوپک در تعیین سیاست های نفتی کاسته و درمقابل جایگاه خود را در بازار انرژی ارتقا ببخشد.

منابع و مأخذ

- بهروزی فر، مرتضی؛ امامی میبدی، علی؛ قاسمی، عبدالرسول؛ حشمت زاده، محمدباقر (۱۳۹۶)، «تحلیل رفتار اعضای اوپک در اعلام ذخایر نفتی: مطالعه موردی ایران»، فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی، شماره ۲۷.
- پاشایی فام، رامین؛ پازوکی، محمدرضا؛ امیرخانی، پاتریس (۱۳۹۲)، «تبیین و تحلیل نوسانات قیمت نفت اوپک بر تورم کشورهای منتخب نفت OECD»، فصلنامه تحقیقات توسعه اقتصادی، شماره ۹.
- پسندیده، سمیه (۱۳۹۰)، «نقش انرژی در سیاست خارجی روسیه»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۷۴.
- پوتین، ولادیمیر (۱۳۹۵)، «سند تدبیر سیاست خارجی روسیه ۲۰۱۶»، ترجمه مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، شماره ۶۴۰.
- جعفری، علی اکبر؛ تقی نژاد، روح الله (۱۳۹۱)، «بایسته های روابط آینده ایران و روسیه؛ از الزامات فناوری پایه تا اقتضائات انرژی محور»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۸۰.
- حشمت زاده، محمدباقر (۱۳۹۰)، «پنجاه سال اوپک و سیاست»، فصلنامه راهبرد، شماره ۶۰.
- سهرابی، محمد (۱۳۹۳)، «سیاست خارجی روسیه در خاورمیانه»، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، شماره ۲۵.
- صادقی، احسان (۱۳۹۵)، «دیپلماسی روسیه در خاورمیانه: بازگشت به ژئوپلیتیک»، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- صادقی کوشکی، محمد؛ طاهری بزی، ابراهیم (۱۳۹۴)، «حضور روسیه در خاورمیانه در دوره پوتین (احیای نفوذ روسیه در کشورهای زیر نفوذ اتحاد شوروی)»، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، شماره ۱.
- طباطبایی، سیدمحمدشهاب؛ محمدی، تیمور؛ خرسندی، مرتضی (۱۳۹۶)، «قدرت بازاری اوپک: آزمون وجود رفتار همکارانه اعضای اوپک با رویکرد ARDL»، پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران، شماره ۲۳.
- عابدی، اکرم و مطرانلویی، پریسا (۱۳۹۳)، «مروری بر ظرفیت و قیمت نفت و فرآورده های نفتی در کشورهای جهان (گزارش اداره اطلاعات انرژی آمریکا)»، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی در تهران.
- فرجی راد، عبدالرضا؛ صالحی دولت آبادی، روح اله (۱۳۹۶)، «اهمیت نقش انرژی در سیاست خارجی روسیه»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۹۸.
- قربان، نرسی (۱۳۹۶)، «منفعت طلبی روس ها در اوپک»، روزنامه شرق، شماره ۲۸۷۲.
- کولایی، الهه؛ الهه مرادی، آزاده (۱۳۹۰)، «سیاست انرژی روسیه در آسیای مرکزی»، فصلنامه راهبرد، شماره ۶۱.

- گودرزی، مهناز؛ مفیدی احمدی، حسین (۱۳۹۳)، «نگاهی بر ساخت گرایانه به روابط گازی روسیه و اتحادیه اروپا»، فصلنامه راهبرد، شماره ۷۳.
- مشیرزاده، حمیرا، (۱۳۹۲)، *تحول در نظریه های روابط بین الملل*، تهران: انتشارات سمت.
- موسوی شفايي، مسعود؛ سلطانی نژاد، احمد؛ زحمتکش، مهدی (۱۳۹۱)، «وابستگی متقابل روسیه و اتحادیه اروپا در حوزه انرژی»، فصلنامه پژوهش های روابط بین الملل، شماره ۶.
- میرترابی، سعید، (۱۳۹۲)، *درآمدی بر اقتصاد سیاسی نفت و مسائل نفت ایران*، تهران: نشر قومس.
- رقابت روسیه و اوپک برای برآوردن تقاضای نفت چین (۱۳۹۳) قابل دسترسی در:
www.shana.ir
- شکست عربستان در جنگ نفتی با روسیه، سعودی ها مجبور به کاهش قیمت نفت شدند (۱۳۹۵)
قابل دسترسی در:
www.farsnews.ir
- صادرات نفت روسیه به بازارهای آسیا افزایش یافت (۱۳۹۴) قابل دسترسی در: www.shana.ir
- ضرورت تضمین سرمایه گذاری نفتی (۱۳۹۱)، قابل دسترسی در:
www.shana.ir/fa/newsagency/195450
- قرارداد ۳۰ میلیارد دلاری ایران و روسیه، (۱۳۹۶)، قابل دسترسی در:
www.tasnimnews.com/fa/news/1396/08/12/1563639
- همکاری گول های نفتی، (۱۳۹۶)، قابل دسترسی در :
www.tejaratefarda.com/36/25979
- «نمودار قیمت نفت اوپک در سال ۲۰۱۷»، (۱۳۹۶)، اتاق بازرگانی تهران.
- توکلی هرسینی، محمدرضا (۱۳۹۲) نقش و جایگاه انرژی در معادلات سیاست خارجی روسیه، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر بهزاد خامه‌ای و مشاوره دکتر فرزاد رستمی، دانشگاه رازی کرمانشاه.
- کریمی پور، نیاکویی و متقی، دیپلماسی انرژی روسیه در منطقه آسیا - پاسفیک، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین الملل، ۱۳۹۶، شماره ۲۳
- Alekperov, Vagit, (2018: 20, Feb), An Interview, Available at:
- <http://www.lukoil.com/PressCenter/Pressreleases/Pressrelease?rid=203760>,
Accessed on: 25/02/2018.
- Agnieszka, (2017), “Russia-Saudi Arabia Cooperation: Potential and Limitations”, Available at: https://www.pism.pl/files/?id_plik=23361, Accessed on: 15/01/2018.
- Al Muhanna, Ibrahim, (2017) , “OPEC, Saudi Arabic, Russia, and the New Oil Market Dynamic”, *The Arab Gulf Institute in Washington*.
- “Behind the OPEC Agreement”, (2016) Available at: <https://www.geopoliticalfutures.com>, Accessed on: 25/11/2017.
- “BP Energy Outlook 2018 Edition”, (2018) Available at: [https:// www.bp.com](https://www.bp.com), Accessed on: 20/02/2018.

- Bushuyev, VV. (2014), "World Energy and Russia", *Russian Energy*, Vol. 3, Moscow.
- "Energy Strategy of Russia for the Period up to 2035", (2013) Ministry of Energy of Russian Federation. Available at:
 - <http://minenergo.gov.ru/aboutminenergo/energostrategy>, Accessed on: 20/08/2017.
- "Energy Outlook 2016 Edition", (2016) Available at: <https://www.bp.com>.
- Half, Antoine, (2017), *Opec Catch 22*, Center for Global Energy Policy, Available at:
 - http://www.energypolicy.columbia.edu/sites/default/files/OPECs_Catch_22052317.pdf, Accessed on: 15/01/2018.
- Henderson, James and Fattouh, Bassam, (2016), "Russia and OPEC: Uneasy Partners", *Oxford Energy Comment*.
- Henderson, James, (2012), "The Future Of Russia Oil Production and Exports", *The Oxford Institute for Energy Study*
- "Foreign Policy Concept of the Russian Federation", (2016), Ministry of Foreign Affairs, Available at:
 - http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248, Accessed on: 20/12/2017.
- Gel'man, Vladimir, (2018), "*Russia Analytical Digest*", (European University at St Petersburg) University of Helsinki.
- Gromov, AI. (2014), The concept of energy strategy in Russia for the period up to 2050. Available at: http://www.energystrategy.ru/pressc/source/Gromov_2-14.doc, Accessed on: 20/02/2017.
- Godzimirski, Jakub (2009), «Russian Energy Strategy 2030», *Energi og Miljø-semina Oslo*.
- Korybko, Andrew, (2017), "Russia's Iranian Energy Deal Killed Four Birds With One Stone" *Oriental Review*, (04/11/2017), Available at: <https://orientalreview.org/2017/11/04/russias-iranian-energy-deal-killed-four-birds-with-one-stone/>.
- Korsunskaya, Darya and Nikolskaya, Polina, (2018, 15 Feb), "Russian Fund Builds Investors Pool for Saudi Aramco IPO" Available at: <https://www.reuters.com/article/us-russia-sarabia-novatek/russian-fund-builds-investors-pool-for-saudi-aramco-ipo-idUSKCN1FZ0PV>, Accessed on: 20/02/2018.
- Lukin, A. (2015), Regionalism in Northeast Asia and Prospects for Russia-U.S. Cooperation. in *Russia, America, and Security in the Asia*, FENU.
- Lawler, Alex, (2018), "OPEC Sees Higher 2018 Oil Demand, but more Rival Supply" Available at: www.reuters.com Legucka, Accessed on: 20/02/2018.
- Lough, John, (2011), "Russia's Energy Diplomacy", Available at: <https://www.chathamhouse.org.uk>, Accessed on: 20/12/2017.

- Mazneva, Elena(2018) , «OPEC, Russia Singal Global Oil Alliance, May Endure Past 2018» Available at: <https://www.bloomberg.com>, Accessed on: 20/02/2018.
- Meradith, Sam, and Sedgwick, (2018), “Positive Contact with Saudi Arabia will Continue Beyond OPEC Deal, Russia’s Energy Minister Says” Available at: <https://www.cnbc.com>, Accessed on: 20/02/2018.
- Myerson, Roger B. (1991). “*Game Theory: Analysis of Conflic*”t, Harvard University Press.
- “Oil Market Report”, (2018, 19, Jan) Available at: <https://www.iea.org>.
- “OPEC Monthly Oil Market Report”, (2018) Available at: <https://www.opec.org>, Accessed on: 20/02/2018.
- “OPEC Deal Doesn’t Stop Russia from Record Oil Output in 2017”, (2018) Available at: <https://www.bloomberg.com>, Accessed on: 20/02/2018.
- “Opec can Only Disappoint the Market”, (2017) Available at: <https://www.petroleum-economist.com>, Accessed on: 20/12/2017.
- “OPEC Press Release”, (2017), Available at: <https://www.opec.org>, Accessed on: 20/12/2017.
- Patterson, Ron, (2017), “OPEC May Production Data”, Available at: <https://www.peakoilbarrel.com>.
- Rapoport, Anatol, (1958) “Various Meanings of Theory”, in *American Political Science Review*.
- Rapoport, Anatol, (1962) “The Use and Misuse of Game Theory”, *Scientific American*., CCVII. 110.
- Suhail Al Mazrouei, United Arab Emirates Energy Minister, (2018, 20, Feb) “*My hope is for it to last forever*” interview with Bloomberg Television,
- “Short- Term Energy Outlook(STEO)”, (2018), Available at:
- <https://www.eia.gov>, Accessed on: 20/02/2018.
- Stern, J. (2017), “The Potential Impact on Asia Gas Markets of Russia’s Eastern Gas Strategy”, *the Oxford Institute for Energy Studies*.
- Smith, James, (2017) , “OPEC’S Market Role: Changing Signs?” Available at: <https://www.eia.gov>,
- Strange, Susan, (1994), “Rethinking Structural Change in the International Political Economy: States, Firms and Diplomacy”, in Richard Stubbs, and Geoffrey Underhill, *Political Economy and the Changing Global Order*, eds. Canada, McClelland.
- Schelling, Thomas C. (1967), “What is Game Theory?”, in James C. Charlesworth (ed.), *Contemporary Polirical Analysis*, (NY : The Free Press).
- Vatansever, Adnan, (2010), “Russia’s Oil Exports: Economic Rationale Versus Strategic Gains”, *Carnegie Endowment for International*.

- Xing & Yuan, (2010) ,“A Comparative Analysis of US- Russia Middle East Energy Strategy”, School of Politics and International Relations, *Beijing Normal University*.